

I.1. PREMISELE RAȚIONALE

Rațiunea este una dintre cele mai importante premise ale deontologiei, pentru că face posibilă înțelegerea (cunoașterea), valorilor morale universal-umane.¹ Conduita noastră morală este condiționată de gândire; putem să-l amintim pe B. Pascal după care omul este o *ființă rațională*, nici înger, nici bestie, dar care poate fi copleșită de zădărnicia lumii, dacă nu ar avea orgoliul, sau mai exact, aprecierea de sine.² Teoriile fataliste, nihiliste sau antiumaniste, au contestat rolul rațiunii în viața individului, plecând de la ipoteza că destinul (divinitatea) îl conduce pe om, nu invers. În acest sens, calvinismul, care are o doctrină aparte, considerând că soarta omului este predestinată, susține că rațiunea omului are rol determinat în conduita lui morală.³ După J. Lacan raționalitatea se impune subiectului și determină acțiunile acestuia, deoarece inconștientul, este structurat ca un limbaj; după M.

---

¹ În acest sens trebuie înțeles Berkeley care afirma că existența lucrurilor, *esse*, constă în faptul că ele sunt percepute, *percipi*, pentru că este imposibil ca ele să existe fără a fi percepute de o ființă rațională. Berkeley George, 2003, *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge*. Dover Philosophical Classics.

² Pascal Blaise, 2004, *Pensees*. Gallimard, Paris.

³ Unii teologi contemporani consideră că „iraționalismul” zilelor noastre, nu este altceva, decât o demascare a „raționalismului” specific perioadei iluminismului francez, întrucât neagă adevărata natură a omului, ca și chip a lui Dumnezeu; după cum spune S.R. Eugene raționalismul iluminist, care-l neagă pe Dumnezeu ca rațiune ultimă, este în fond irațional. *Eugene Seraphim Rose*, 2001, *Nihilism: The Root of the Revolution of the Modern Age*. St. Herman pr.

Foucault, ea se exteriorizează în discursurile noastre raționale sau pretins raționale; după J. Derrida, ea explică subiectivitatea, ca prezență transparentă de sine și ca simț plenar și stabil (opus pluralității de semnificații).

Rațiunea întemeiază *meritul moral*, prin concepte, norme, principii și valori de conduită umană, după care se auto-apreciază individul. Omul este prin definiție o ființă rațională; după cum afirmă A. Joja pentru a deveni o ființă rațională omul a inventat intelectul, adică ordinea interioară a spiritului, care, printr-un complex de circumstanțe, a dus la *ordinea normelor etice*. Așadar, normele etice fac parte din natura umană, deoarece ele sunt emanația, sau transpunerea în practică, a structurilor logice.⁴ Dacă acceptăm această teză, atunci putem spune că moralitatea reflectă capacitatea individului de a înțelege și de a alege între valori umane de tipul *demn-nedemn, just-injust, echitabil-inechitabil* etc. Această putere de discernământ, permite fixarea în conștiința individuală a tiparelor (simbolurilor, modelelor) de instituții morale, cum ar fi dreptatea, echitatea, sau justiția. Pe de altă parte, nu trebuie neglijat faptul că această capacitate a intelectului, de a conștientiza valori normative este puternic influențată de prejudecăți, (stereotipuri), care au ca scop satisfacerea intereselor (familiale, profesionale, sociale, etno-culturale sau politice) ale fiecărui individ în parte.

Rațiunea construiește *modelul ideal* de conduită, prin analiza și sinteza ideilor morale, dezirabile pentru sistemul politico-administrativ. Ca atare, satisfacția, sau insatisfacția, morală a individului, derivă din concordanța, sau neconcordanța, între modelul propriu de conduită (subiectiv) și modelul ideal de conduită morală (obiectiv). D. Hume considera că funcția judecății morale, este aceea de a orienta conduita individului, cu observația că rațiunea singură nu va putea niciodată să îndeplinească rolul de povățuitor al acestei judecăți morale. Rolul rațiunii este numai acela de a ne informa asupra naturii acțiunilor

---

⁴ Joja Athanase, 1971, *Logos arhitekton*. Editura Dacia, B.VI, 2.

noastre și asupra consecințelor acestor acțiuni.⁵ Faptul că subiectivismul moral derivă din conștiința valorii, a fost intuit în antichitate de Caius Lucilius, în *Satire*, fiind determinată de idei, vise, sentimente sau interese ce sunt legate, prin intermediul unor reprezentări, de scopuri morale, sociale, juridice și politice etc. Toate aceste elemente se aglutinează în conștiința morală, ca *ideal de om*; la rândul său, acest *ideal* acționează normativ, pentru că influențează conduita individului înainte de adoptarea unei conduite. Altfel spus, omul acționează moral, dacă are ca scop atingerea idealului cu precizarea că idealul îl determină pe om să acționeze în acest scop.

Rațiunea elaborează *principiile* deontologiei, prin intermediul conceptelor, valorilor, simbolurilor și metodele logice, pe care le statutează ca norme dezirabile social-politic. Din această perspectivă, sistemul politico-administrativ nu face excepție, atâta timp cât are caracter etic și se întemeiază pe valori raționale. Așadar etica trebuie considerată o filosofie primă, pentru că atribuie un sens rațional, atât universului uman, cât și celui social; să nu uităm că ceea ce numim „etică”, este la rândul său un „produs” social. Normele care configurează un sistem politico-administrativ cu valoare morală, provin din cultura socială, sub forma unor modele de comportament, prin intermediul cărora individul se socializează; în sens invers, indivizii (comunitățile) produc, la rândul lor, o serie de norme de conduită, care devin norme morale, odată ce se fixează în cultura social-politică.

Rațiunea face posibilă cunoașterea *adevărului moral*. O primă observație se impune cu privire la caracterul polimorf al conceptului de

---

⁵ Idealul de om perfect în sistemul politico-administrativ (nu în comunitate), se manifestă fie în ipostaza omului de știință „egoistul intelectual”, fie în ipostaza înțeleptului, sau, a „altruistului artificial”. Nici măcar savantul nu este punctul final al omului artificial după cum spune Tonnies: punctul suprem al evoluției omului va fi atins numai atunci când „dorințele conceptuale”, vor atinge o virtute proprie gândirii înseși, adică *înțelepciunea*. Berlan Aurélien, 2008, *La critique culturelle et la constitution de la sociologie allemande: Ferdinand Tönnies, Georg Simmel et Max Weber*. Paris, La Decouverte, Paris.

adevăr; altfel spus, orice conduită, morală sau imorală, este la fel de adevărată ca și celelalte. Numai în funcție de un sistem de referință se pot aprecia care acte (conduite) sunt morale sau nu; de pildă, actele de conformare au valoare socio-morală pentru sistemul politico-administrativ, dar nu și pentru alte sisteme.⁶ Datorită acestui caracter polimorf al adevărului trebuie să facem distincția dintre sfera rațiunii individuale și sfera rațiunii sociale, ca să putem califica o conduită morală ca *valoare* sau ca *non-valoare*. Un exemplu în acest sens poate fi considerat *narcisismul* are o valoare pozitivă pentru individ, prin afirmarea stimei de sine, prin gradul de fericire și de satisfacție a vieții⁷. În schimb, din perspectivă socială, narcisismul are o valoare negativă, pentru că individul care se supra-apreciază îi desconsideră în schimb pe ceilalți, este egoist, lipsit de responsabilitate și ca atare antisocial⁸.

Rațiunea face posibilă diferențierea dintre conduitele *amurale*, și cele *imorale*; din nefericire, unele manifestări cu caracter irațional au devenit modele de valoare socială. T. Parsons numește aceste tipuri de conduită, „extramundane”, și dă ca exemple manifestările sociale determinate de credință, sau de necredință. Deși credința, (ca și necredința), nu definește *prin sine*, un model de valoare morală, totuși ea are meritul de a menține coeziunea socială. Chiar dacă aceste valori sunt iraționale (în sensul că nu implică probleme logico-empirice), totuși ele regle-

---

⁶ În idealismul platonician, adevărul avea dimensiune axiologică prin calitatea și utilitatea sa; în filosofia Evului Mediu întâlnim metafora oglinzii (*speculum*) care prezenta adevărul și în acest sens este concludent Philippe de Mezieres (*Songe du vieil pelerin*) care sfătuia monarhul să apeleze la „regina adevăr” și doamnele sale de onoare (pacea, mila, dreptatea); Problema adevărului moral subzistă și la nivel individual. Idealismul hegelian s-a construit pe principiul valorii de adevăr rațional; după Nietzsche nu putem admite falsul, ca pe o condiție a vieții, fără a încălca sentimentul obișnuit al valorilor și fără a transgresa filosofia „dincolo de bine și de rău”.

⁷ Twenge J.M., 2010, *The Narcissism Epidemic: living in the age of entitlement*. Free Press, New York.

⁸ Oliver James, 2013, *Office Politics; How to Thrive in a World of Lying, Backstabbing and Dirty Tricks*. Vermilion.

mentează comportamentul asociat cu ele, în cadrul ritualurilor, al sărbătorilor, al obiceiurilor etc. Necunoașterea sau încălcarea regulilor morale, determină univoc lipsa de apreciere a valorii individuale; implozia de semnificații morale a fost pentru prima dată criticată de Nietzsche care a denumit-o „nihilism”. Erodare a moralității duce dispariția structurilor ordonatoare binare în construirea semnificațiilor; de acest fenomen sunt afectate toate sistemele politico-administrative, care au instituit valori opuse: *bine-rău*, *adevărat-fals*, *legitim-ilegitim*. În acest sens, se afirmă că nu mai exista nici o polaritate între unul și celălalt în mase, iar aceasta confuzie de valori provoacă acel *vacuum*, și efectul de prăbușire în sine, a sistemelor.⁹

Conduita morală este circumscrisă de sociabilitate, ca tendință naturală a omului de a se asocia cu ceilalți, și de socialitate, ca formă de coexistență umană¹⁰ G. H. Mead, numește aceste forme fundamentale pentru organizarea socială, *interacționism simbolic*, pentru că relevă participarea cuiva, împreună cu altcineva, la viața socială. Teoria are caracter pur subiectiv, pentru că interacționismul presupune ca „celălalt” să apară în subiect, ca subiectul să se identifice cu „celălalt” și să devină conștient de sine, grație „celuilalt”.¹¹ Dacă acceptăm teoria lui P. Ricoeur, care afirmă că moralitatea poate fi descompusă în trei momente, cel *etic*, definit prin proiectarea vieții bune, cel al *moral*, definit prin căutarea normelor cu caracter obligatoriu, și cel al *înțelepciunii practice* (în sens kantian), prin care sunt corelate primul moment, cu cel de-al doilea (sub forma unei dialectici a sinelui cu celălalt), atunci trebuie să acceptăm și faptul că valoarea morală definește viața autentică *împreună cu, și pentru celălalt*, în instituții

---

⁹ Baudrillard Jean, 1998, *The Consumer Society: Myths and Structures*. Chris Turner (Translator), George Ritzer (Introduction). Sage Publications Ltd (1-st. published 1970).

¹⁰ Vezi pe larg Parlăgi P. Anton, 2016, *Filosofia meritului*. Ideea Europeană, București, pp.273-292.

¹¹ Mead G. Herbert, 1963, *Mind, Self and Society*. (trad. fr.), p. 215.

drepte.¹² În plus nu trebuie omis faptul că în aprecierea valorilor morale de pildă, în opinia lui Levinas, noțiunile teologice ar fi „cadre vide și formale” dacă ar fi lipsite de conținutul lor moral. Un individ poate fi definit ca persoană numai prin alteritate, prin întâlnirea cu „chipul celui alt” prin transcendență.¹³

Conștiința propriei valori, permite *auto-promovarea* individului, prin propagarea la nivel social, a informațiilor cu privire la merite reale, sau imaginare. Să considerăm pentru început corectă teoria conform căreia imaginea de sine cuprinde trei dimensiuni: *eul actual*, real (modul în care noi considerăm că suntem), *eul ideal* (cum ne-am dori să fim) și *eul reflectat*, așa cum noi credem că suntem percepuți de ceilalți. Dacă este așa, atunci înseamnă că imaginea cu privire la valoarea proprie este corectă (reală), pentru că individul își apreciază valoarea prin comparație cu ceilalți. Analizând problema imaginii de sine L. Festinger a elaborat o *teorie a comparării sociale*, bazată pe faptul că individul își validează atitudinea, opiniile și valorile, comparându-se cu atitudinea, opiniile și valorile celorlalți.¹⁴

I.2. PREMISELE PSIHO-AFECTIVE

O serie de eticieni consideră că valoarea morală a individului derivă din calitățile lui *psihico-afective*, cum ar fi emoțiile, sentimentele, trăirile sau stările de conștiință cu privire la ceilalți. *Subiectivismul* etic consideră că judecățile morale sunt rezultatul propriilor dorințe sau simțiri astfel că, din această perspectivă, nu există adevăruri factuale, în

¹² Ricoeur Paul, 1986, *Du Texte a l'action*. Editions du Seuil. Esprit edition, Paris.

¹³ Levinas Emmanuel, 1969, *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority*. (trad. A. Lingis), Pittsburgh, Duquesne University Press.

¹⁴ Festinger Leon, 1954, *A Theory of Social Comparison Processes*, Retrieved 2007.

sens moral. Subiectivismul susține ideea potrivit căreia viața morală se întemeiază pe opiniile și pe sentimentele noastre; altfel spus nu există fapte morale corecte sau incorecte, în mod obiectiv. Trebuie precizat că atributele sentimentele morale stau la baza deontologiei; regulilor de conviețuire social reflectă caracterul emoțional al interacțiunii indivizilor, trăirea interioară a sentimentului de egalitate, satisfacția recunoașterii proprii valori, empatia și respectul. Deontologia este o formă a moralei *heteronome*, a normelor socio-juridice și politice impuse individului din exterior, nu a moralei *autonome*, care este sursa sentimentului de datorie. Desigur că individul își fixează un model de valoare morală, în conformitate cu varietatea și complexitatea experiențelor proprii: în acest sens A. Camus, aprecia că morala unui om nu are sens decât prin cantitatea și varietatea de „experiențe” pe care le-a acumulat. În cazul deontologiei, acest tip de valoare subiectivă, trebuie recunoscut în mod obiectiv de către o instanță superioară și exterioară individului; altfel spus, sistemul politico-administrativ recunoaște numai acele conduite care asigură *status-quo*, indiferent de meritele morale ale individului.

Substratul *emoțional* al moralei a ieșit în evidență, mai ales după ce F. Tönnies a acreditat ideea că există mai multe naturi umane: prima este dominată de *plăcere*, (similară pentru toate organismele vii), a doua natură este *obișnuința*, care se fixează prin repetare, și o a treia natură umană, *memoria*, care se dezvoltă prin imitație și învățare. Subiectivismul moral nu a reținut decât această ipoteză, deși teoria lui Tönnies este mult mai complex, întrucât sociologul german adaugă și modurile de manifestare ale naturii umane, pasiunea, curajul și geniul.¹⁵ Dacă un individ se fixează în domeniul plăcerii, atunci valoarea lui morală va fi *hedonismul*; dacă un altul, rămâne ancorat în ritual (sau imitație), atunci valoarea lui morală este de natură *estetică*; în fine, dacă individul tinde spre dezvoltarea memoriei, se înțelege că valoarea lui va avea caracter *intellectualist*. Substratul afectiv al moralității, se regăsește

---

¹⁵ Tönnies Ferdinand, 2008, *Soziologische Schriften* (1891-1905), Rolf Fehner, Munich/Vienna.